

Teemanumeron saate

Tunteet, ruumiillisuus ja niihin liittyvät ideologiat suullis-kirjallisissa aineistoissa

Niina Hämäläinen & Heidi Henriikka Mäkelä

Tunteet, affektit ja emootiot ovat nousseet merkittäväksi tieteellisen mielenkiinnon kohteeksi viime vuosikymmeninä sekä suomalaisessa että kansainvälisessä tutkimuksessa, ja nämä ovat saaneet huomiota myös folkloristiikassa ja lähialoilla (mm. Timonen 2004; Ahmed 2018 [2004]; Clough ja Halley 2007; Frykman ja Povrzanović Frykman 2016; Smith ym. 2018; Rinne ym. 2020; Silvonen 2022). Kiinnostus tunteisiin ja affekteihin nivoutuu useampaan tieteelliseen käänteeseen. Affektiiviseen, kielelliseen sekä sukupuoleen ja ruumiillisuuteen liittyvien käänteiden lisäksi suomalaisessa tunteiden tutkimuksessa vaikuttavat kokemuksen historian näkemykset historiasta subjektiivisesti elettyinä ja koettuna ilmiönä (esim. Kivimäki ym. 2021; Salmi 2022; Peake ja Hilpinen 2022) sekä posthumanistiset ja uusmaterialistiset kysymykset ei-inhimillisten lajien ja materiaalisuuden tai teknologian vaikutuksesta tunteisiin (esim. Frykman ja Povrzanović Frykman 2016; Kajander ja Koskinen-Koivisto 2020). Taustalla on laajemmin kiinnostus erilaisia merkityksiä luoviin konteksteihin (aika, paikka, sukupuoli, luokka, etninen tausta), ja toisaalta tutkijoiden kiinnostusta tunteisiin on selitetty myös laajemmalla yhteiskunnallisella uusliberaalilla kokemukseskeisyyden ja ”terapiakulttuurin” nousulla (esim. Illouz 2008; Koivunen 2008).

Tunteiden tutkimuksessa tehdään tavallisesti käsitteellinen ero sanojen tunne, affekti ja emootio välillä. Käsitteiden merkitykset ovat myös kielisidonnaisia. Esimerkiksi suomen kielellä sana tunne tarkoittaa laajasti tunnetilaa ja fyysistä tunnekokemusta, englanniksi itse tunne-sanalle on useita ilmaisuja: *emotion, feeling, affect* tai *mood, sense* ja *sentiment* (ks. Silvonen 2022, 78). Yksi tapa jäsentää käsitteiden eroja on ymmärtää affekti ja emootio toisiinsa limittyvinä tunnekäsitteinä, jotka tunteen ruumiillis-subjektiivisina ilmentyminä (Clough ja Halley 2007) tai toisiinsa takertuvina ”liimoina” (Ahmed 2018 [2004]) merkityksellistävät laajasti sosiaalista maailmaa (identiteetti, sukupuoli, ryhmä, politiikka) (Wetherell 2012). Sara Ahmed (2018 [2004]) on lisäksi korostanut tunteita aktiivisen tekemisen kautta; ne aktualistuvat ja todentuvat vuorovaikutuksessa muihin. Eri alojen käsitykset kuitenkin vaihtelevat suuresti kiinnittyen yhtä lailla psykologisiin, kognitiivisiin, kulttuurisiin, materiaalsiin ja esteettisiin painotuksiin, eikä yhtenäistä linjaa käsitteiden erottelulle tunnu olevan (ks. tark. esim. Silvonen 2022, 79–82). Folkloristiikalle läheisellä kulttuuriperinnön tutkimuksen alalla on esimerkiksi käyty tunteisiin ja affekteihin liittyen keskustelua posthumanististen (esim. Tolia-Kelly ym. 2017) ja kulttuurisia ja sosiaalisia käytäntöjä painottavien näkökulmien välillä (esim. Smith 2020). Jälkimmäinen linja on saanut kannatusta varsinkin kriittisen

kulttuuriperintötutkimuksen saralla, ja esimerkiksi alan pioneeri Laurajane Smith painottaa uudessa *Emotional Heritage* -kirjassaan tunteiden ja niihin kietoutuneiden affektien kulttuurisia ja yhteiskunnallisia merkityksiä. Hän ei erota tunteita kielellisestä merkityksenannosta: häntä kiinnostaa se, "mitä tunteet saavat aikaan" sekä se, miten tunteet ovat aina sidoksissa kontekstiinsa ja täten alati muuntuviin identiteettien ja politiikkojen kerrostumiin. (Smith 2020, 49–61.)

Tunteiden ja affektien tutkimus liittyy väistämättä myös ruumiillisuuteen, sillä tunteet tapahtuvat kehossa ja tulevat ilmaistuksi kehon kautta. Kulttuurisia selitysmalleja painottavissa näkemyksissä ruumis ja sen kokemat affektit eivät ole erillisiä kulttuurisesta merkityksenannosta, päinvastoin: tunteet koetaan yksilön ruumiissa, mutta samalla ne osallistuvat, tulkitsevat ja kierrättävät sosiaalisia käytäntöjä (Ahmed 2018 [2004]; Wetherell 2012). Kansanperinteen ja rahvaankulttuurin tutkimuksen, arkistoinnin ja muun representoinnin yhteydessä ihmisten tuntevia kehoja ja ruumiillisia toimintoja on kuvattu eri tavoin eri aikoina: osa kuvauksista on inhon, ihmetyksen, jopa pelon sävyttämiä, kuten vaikkapa H. G. Porthanin (1983 [1766–1778], 88–89) kuvaama tietäjän haltioituminen "inhottavana elehtimisinä ja vääntelynä" tai Elias Lönnrotin ruumiillinen kokemus itkuvirsistä: "Tämä itku käypi niin karkialla, oikein karwoille käywällä, läpi ruumiin ja jäsenten wihlasewalla äänellä, että wielä vuodenki päästä sitä muistelessani olen kun säykähyksissä" (Lönnrot 1990 [1836], 143). Toisaalta "muinaisen" ihmisen keho ja sen ilmaisu on nähty ylevänä, vaikkakin surullisena ja nöyränä (esim. Laitinen 2003 [1986]). 2000-luvulla taas menneisyyden rahvaan ruumista ja sen oletettua "vapaata" ja "villää" olemista on katsottu usein ihailevin silmin (esim. Haapoja 2017, 103–110; Mäkelä 2021). Nämä ajalliset muutokset rahvaan tunteiden ja ruumiillisuuden kuvaamisessa osoittavat hyvin sen, että tunteet ja niiden tulkinnat ovat aina jossain määrin ideologiaa, siis sitoutuneita kulloinkin vallitseviin käsityksiin kulttuurista, ihmiskehosta ja yhteiskunnan normeista.

Eloren teemanumero *Tunteet, ruumiillisuus, ideologiat suullis-kirjallisissa aineistoissa* keskittyy suullisen kulttuurin tunneilmaisuihin sekä niiden esteettisiin, materiaalsiin, ruumiillisiin ja ideologisiin määrittelyprosesseihin kirjallisissa aineistoissa. Tunteet, affektit ja emootiot ymmärretään tässä erityisesti kielellis-materiaalisena merkityksenantona, johon kietoutuvat niin ruumiilliset kuin kulttuuriset prosessit. Tunnenumerossamme painotamme siis tunteututkimuksen sosiaalisia käytäntöjä tarkastelevia linjoja. Kysymme, miten rahvaan tunteita on esitetty suullis-kirjallisissa aineistoissa; entä miten ne eroavat rahvaan omaehtoisesta perinteestä? Missä määrin tunteiden tekstualisointi on kaventanut tunteiden ilmaisua – tai mahdollisesti laventanut sitä? Entä miten tunteiden kehollisuus näyttäytyy erilaisissa kirjallisissa esityksissä? Miten tutkimushistoria on ohjannut ymmärrystä rahvaan perinteen kehollisuuden ja seksuaalisuuden ulottuvuuksista; entä millaisia ovat hiljennetyt aineistot, tunteet ja tunneilmaisut? Tunteet aineellistuvat ja muovautuvat yhteisöllisiksi käytännöiksi – näkykö tämä kirjallisissa esityksissä ja kenen tunteista lopulta on kyse; entä miten eletty ympäristö vaikuttaa tunneilmaisuihin?

Tunteiden käsitteellistäminen ei ole vain 2000-luvun vuosikymmenten ilmiö, vaan esimerkiksi kulttuurintutkimuksessa/antropologiassa tunteita ryhdyttiin teoretisoimaan jo 1980-luvuilla (Sheweder ja LeVine 1984; White ja Lutz 1986; Abu-Lughod 1986). Myös suomalaisessa perinteentutkimuksessa Aili Nenolan naisnäkökulmaisen teoksen *Miessydäminen nainen* (1986) myötä tutkimus suuntautui myös tunteisiin (mm. Timonen 1984; Apo 1989; myös Nenola ja Timonen 1990). Myös ruumiillisuus ja tunteva keho ja näihin väistämättä

limittyvät sukupuolen ja seksuaalisuuden kysymykset ovat olleet tutkimuksessa esillä jo 1980-luvulta naistutkimuksen (nyk. sukupuolentutkimus) tultua osaksi folkloristiikan tutkimusta (esim. Apo 1995; Siikala 1998; Stark-Arola 1998). Sittemmin on kirjoitettu yksittäisiä tunteisiin keskittyviä tutkimuksia (Apo 2002; Timonen 2004; Hämäläinen 2012; Silvonen 2022), mutta varsinainen folkloristiikan ja kulttuuritutkimuksen tunteita teoretisoiva laajempi kokoelema ilmestyi vasta vuonna 2020 (Rinne ym. 2020).¹

Tässä teemanumerossa tarkastelemme, millaisia muotoja ja uusia, ruumiillisia ja osin ideologisia merkityksiä suullisissa perinneaineistoissa ilmaistut tunteet, emootiot tai affektit ovat saaneet ja saavat erilaisissa kirjallisissa esityksissä, kuten arkistoaineistoissa, niiden vastaanotoissa ja nykyisissä tulkinnoissa. Nykykäsitykset menneistä suullisista kulttuureista pohjautuvat usein kapeasti valikoituihin kirjallisiin kuvauksiin, tallenteisiin ja uusiokäyttöihin. Kun 1800-luvulla alettiin tietoisesti rakentaa suomenkielistä kansallista kirjallisuutta ja käsitystä kansallisesta historiasta, hyödynnettiin suullisen perinteen aineksia monin tavoin. Kaikki suullisesti kerrottu tunneilmaisu ei kuitenkaan soveltunut kansakunnan rakennusaineeksi, ja toisaalta toiset tunteet, kuten vaikkapa ylevästi tulkitut suru ja murhe, nostettiin kansallisesti sävyttyneen rahvaankuvauksen ytimeen (esim. Laitinen 2003 [1986]).

Teemanumeromme avausartikkelissa käsitellään kansan tunneilmaisun kuvaamisen rakentumisia. Anna Huhtalan, Niina Hämäläisen ja Hanna Karhun yhteisartikkelissa tarkastellaan Barbara Rosenweinin (2006) tunneyhteisön käsitteen avulla, millaisia suruun ja murheeseen liittyneitä tunteita ja tunneilmaisuja arkiveisuissa, *Kantelettaressa*, rekilauluissa ja niihin viittaavassa taiderunoudessa esiintyy. Artikkelin yksi keskeinen kysymys on, minkälaisia jaettuja tunteita tai tunneyhteisöjä aineistosta voidaan erottaa. Varsin erilaisten, 1800- ja 1900-lukujen aineistojen kautta valottuu paitsi rahvaan tunnekäyttäytyminen myös eliitin kirjallisiin julkaisuihin muokkaamat painotukset. Artikkelissa pohditaan, kenen tunteista suullis-kirjallisissa aineistoissa oikeastaan on kyse ja missä määrin suulliseen perinteeseen pohjaavat kirjalliset esitykset toistavat ja mahdollisesti kiistävät edelleen vakiintuneita käsityksiä suomalaisten tunnekulttuurista.

Teemanumeron toinen artikkelin avaa, millaiset kansaan liittyvät tunne- ja ruumiillisuusdiskurssit ja -käytännöt jäivät kansallisen katseen sivuun. Heidi Henriikka Mäkelä ja Lotte Tarkka paneutuvat ”Sopimatonta”-artikkelissaan seksiä ja seksuaalisuutta koskevien kalevalamittaisten runojen vastaanottoon 1800- ja 1900-lukujen Suomessa. Artikkelin valottaa, miten rahvaan tuntevaan ja lihalliseen ruumiiseen on suhtauduttu eri aikoina, ja miten erilaiset poliittiset, yhteiskunnalliset ja tutkimukselliset paradigmat ovat ohjanneet ja ohjaavat runojen keruuta, arkistointia ja julkaisua. Artikkelin taustoittaa kalevalamittaisen runon tutkimusta ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden representoinnin näkökulmasta ja tarjoaa nykyiselle tunnetutkimukselle näkökulmia siihen, miten (usein idealisoitu) rahvaan ruumis on saanut olla, tuntua ja näkyä kirjallisissa aineistoissa ja niiden vastaanotoissa.

Kolmas artikkeli valaisee vienankarjalaista tunneilmaisun aluetta, johon eliitti pääsi osallistumaan vain keruu- ja tutkimusprosessien kautta ja joka oli moderneille kansakunnan rakennusprosesseille vieras ja toinen. Tuukka Karlsson tarkastelee ”Voi šinuvo rauta raukka”-artikkelissaan vienankarjalaisia parannusloitsuja rekisteriteoria apunaan. Artikkelin

1 Ks. kirjallisuudentutkimus, mm. Rossi 2020; Helle ja Hollsten 2016; sukupuolentutkimus, mm. Liljeström ja Paasonen 2010; ks. myös Näre 1999.

aineistona ovat alueelta 1800- ja 1900-luvuilla tallennetut kommunikatiiviset loitsut, joiden kautta rituaalispecialistina toimiva tietäjä pyrkii yhteyteen tuonpuoleisen kanssa parannustilanteen yhteydessä. Karlsson toteaa, että tuonpuoleisten toimijoiden puhuttelut sisältävät esimerkiksi hellittelyä, kunnioitusta ja verhottua aggressiota. Näistä kahta ensimmäistä käytetään tuonpuoleisen positiivissävyisten avustajien kuten Neitsyt Marian puhuttelussa, jälkimmäistä taas usein raudan itsensä eli vastustajan yhteydessä. Karlssonin tutkimus valottaa, millaista tunneilmaisua tuonpuoleisen toimijoiden kanssa kommunikoinnissa tarvittiin vienankarjalaisissa rituaaleissa. Loitsujen rekisterejä tarkastelemalla voidaan siis ymmärtää paremmin, millaisia kieli- ja rekisteri-ideologisia merkityksiä tietäjä antoi tuonpuoleisen toimijoiden puhuttelulle.

Teemanumeron viimeisessä artikkelissa limittyvät aiempien aikakausien tunnekuvaukset ja niiden nykyiset tulkinnat. Viliina Silvosen ja Emmi Kuittisen artikkeli syventyy nykyitkuvirsiin ja niiden affektiivisiin käytäntöihin. Kirjoittajat tarkastelevat aihetta kansatutkijuuden kautta: Silvosella on artikkelissa tutkijääni, ja Kuittinen peilaa omissa kurssiivilla erotetuissa teksteissään itkemisen, esittämisen ja apeutumisen tilanteita. Kirjoitukset ja äänet keskustelevat artikkelissa dialogisesti, ja artikkeli onkin itämerensuomalaisen itkututkimuksen kentällä ensimmäinen, jossa itkijämuusikko on mukana tasaveroisena tutkimuksen kirjoittajana. Tämä tuo folkloristiseen tunteiden tutkimukseen uuden näkökulman: tutkittava pääsee näin itse aktiivisen toimijan rooliin tutkimuksen teossa ja tunteiden sanallistamisessa. Kirjoittajat tuovat esille, että itkujen mukanaan tuoma apeus ja affektiivinen teho toimivat siltoina, joiden koetaan yhdistävän eri aikojen itkijöitä ja heidän kokemuksiaan. Tunne ja ajatus perinteestä ovat täten tapaustutkimuksessa yhteenlimittyneitä: suru ja itku ovat itkijän ruumiissa samanlaisia kokemuksia ajallisista ja tilallisista konteksteista riippumatta, vaikka niille tai esimerkiksi sanoille ja muille esityksen elementeille annetut merkitykset muuttuvat eri aikoina.

Kirjallisuus

- Abu-Lughod, Lila. 1986. *Veiled Sentiments: Honor and Poetry in a Bedouin Society*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Ahmed, Sara. 2018 [2004]. *Tunteiden kulttuuripolitiikka*. Tampere: Niin & näin.
- Apo, Satu. 1989. "Valitus ja viha. Lyyrinen laulurunous." Teoksessa *"Sain roolin, johon en mahdu." Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*, toimittanut Maria-Liisa Nevala. Helsinki: Otava, 154–181.
- Apo, Satu. 1995. *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Helsinki: Hanki ja Jää.
- Clough, Patricia Ticineto ja Jean Halley (toim.). 2007. *The Affective Turn: Theorizing the Social*. Durham and London: Duke University Press.
- Frykman, Jonas ja Maja Povrzanović Frykman (toim.). 2016. *Sensitive Objects: Affect and Material Culture*. Lund: Nordic Academic Press.
- Haapoja, Heidi. 2017. *Ennen saatuja sanoja. Menneisyys, nykyisyys ja kalevalamittainen runolaulu nykyaikamusiikin kentällä*. Suomen Etnomusikologisen Seuran julkaisuja 22. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Helle, Anna ja Anna Hollsten (toim.). 2016. *Tunteita ja tutkimuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hämäläinen, Niina. 2012. *Yhteinen perhe, jaetut tunteet. Lyyrisen kansanrunon tekstualisoinnin ja artikuloinnin tapoja Kalevalassa*. Turku: Turun yliopisto.

- Illouz, Eva. 2008. *Saving the Modern Soul. Therapy, Emotions, and the Culture of Self-Help*. Berkeley: University of California Press.
- Kajander, Anna ja Eerika Koskinen-Koivisto. 2020. "Aistikokemukset ja affektiivisuus arjen materiaalisen kulttuurin tutkimuksessa." Teoksessa *Paradigma. Näkökulmia tieteen periaatteisiin ja käsityksiin*. Kalevalaseuran vuosikirja 100, toimittaneet Niina Hämäläinen ja Petja Kauppi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 350–365. <https://doi.org/10.21435/ksvk.100>
- Kivimäki Ville, Sami Suodenjoki ja Tanja Vahtikari (toim.). 2021. *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*. Palgrave Macmillan: Palgrave Studies on the History of Experience.
- Koivunen, Anu. 2008. "Affektin paluu? Tunneongelma suomalaisessa mediatutkimuksessa." *Tiedotustutkimus* 31(3): 5–24.
- Laitinen, Heikki. 2003 [1986]. "Surullista, köyhää ja nöyrää." Teoksessa *Iski sieluihin salama. Kirjoituksia musiikista*, toimittaneet Hannu Tolvanen ja Riitta-Liisa Joutsenlahti, 189–197. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 189–197.
- Liljeström, Marianne ja Susanna Paasonen (toim.). 2010. *Disturbing Differences. Working with Affect in Feminist Readings*. London: Routledge.
- Lutz, Catherine ja George White. 1986. "The Anthropology of Emotions." *Annual Review of Anthropology* 15: 405–436. <https://doi.org/10.1146/annurev.an.15.100186.002201>
- Lönnrot, Elias. 1990 [1836]. Itkuwirsistä Wenäjän Karjalassa. Teoksessa Elias Lönnrot, *Valitut teokset: Mehiläinen*, toimittanut Raija Majamaa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 142–144.
- Mäkelä, Heidi Henriikka. 2021. The Desired Darkness of the Ancient: Kalevalaicity, Medievalism, and Cultural Memory in the Books *Niemi* and *Viiden meren kansa*. *Mirator* 21(1): 24–49.
- Nenola, Aili. 1986. *Miessydäminen nainen. Naisnäkökulmia kulttuuriin*. Tietolipas 102. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Näre, Sari (toim.). 1999. *Tunteiden sosiologia I–II*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Peake, Rose-Marie ja Saara Hilpinen. 2022. Kuinka nähdä ja puhua seksuaalisuuden, sukupuolen ja suhteiden moninaisuudesta historiassa? Kaksi 1800-luvun esimerkkiä arkistosta. *Historiallinen aikakauskirja* 120(3): 289–303.
- Porthan, Henrik Gabriel. 1983 [1766–1778]. *Suomalaisesta runoudesta*. Suomentanut Iiro Kajanto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Salmi, Hannu. 2022. *Tunteiden palo. Turku liekeissä 1827*. Helsinki: Otava.
- Rinne, Jenni, Anna Kajander ja Riina Haanpää (toim.). 2020. *Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa*. Helsinki: Ethnos.
- Rossi, Riikka. 2020. *Alkukantaisuus ja tunteet. Primitivismi 1900-luvun alun suomalaisessa kirjallisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1456. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sheweder, Richard A. ja Robert A. Levine (toim.). 1984. *Culture Theory: Essays on Mind, Self and Emotion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Siikala, Anna-Leena. 1998. "Oliko savolaisilla tunteita?" Teoksessa *Amor, genus & familia. Kirjoituksia kansanperinteestä*, toimittaneet Jyrki Pöysä ja Anna-Leena Siikala. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 165–193.
- Silvonen, Viliina. 2022. *Apeus arkistoäänitteellä. Äänellä itkeminen performanssina ja affektiivisena käytäntönä Aunuksen Karjalassa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Smith, Laurajane. 2020. *Emotional Heritage. Visitor Engagement at Museums and Heritage Sites*. Lontoo ja New York: Routledge.
- Smith, Laurajane, Margaret Wetherell ja Gary Campbell (toim.). 2018. *Emotion, affective practices and the past in the present*. Lontoo: Routledge.
- Stark-Arola, Laura. 1998. *Magic, body and social order: the construction of gender through women's private rituals in traditional Finland*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Timonen, Senni. 2004. *Minä, tila, tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen kansanlyriikkaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tolia-Kelly, Divya, Emma Waterton ja Steve Watson. 2017. *Heritage, Affect and Emotion. Politics, Practices and Infrastructures*. Oxfordshire & New York: Routledge.
- Wetherell, Margaret. 2012. *Affect and Emotion: A New Social Science Understanding*. Los Angeles & London: SAGE. <https://dx.doi.org/10.4135/9781446250945>
- Wilce, James M. 2009. *The Crying Shame: Metaculture, Modernity, and the Exaggerated Death of Lament*. West Sussex: Wiley-Blackwell.

FT, dos. Niina Hämäläinen työskentelee Kalevalaseuran toiminnanjohtajana. Hän on tutkinut laajasti Elias Lönnrotin kansanrunojen tekstualisointiprosesseja Kalevalassa ja Kantelettaressa lajin ja tunteiden näkökulmista. Viime aikoina hän on tarkastellut Kantelettaren tutkimushistoriaa ja riimillisiä lauluja.

FT, MuM Heidi Henriikka Mäkelä toimii post doc -tutkijana Helsingin yliopistossa folkloristiikan alalla. Hänen viimeaikaiset tutkimuksensa käsittelevät muun muassa aineetoman kulttuuriperinnön luettelointia Suomessa, "kalevalaisuuden" käsitettä sekä sen suhdetta uushenkisyyteen.